

THE ROCK-CUT CAULDRONS AND THE MAGICAL RITUALS OF IMMORTALIZATION IN ANCIENT THRACE

Vasil Markov

South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria

Abstract: *The article examines two groups of rock-cut cauldrons from megalithic sanctuaries in Ancient Thrace. One was intended for collecting sacred celestial water. It was sent by the God of the Storm and was used for the ritual transformation of a mortal into an immortal mythological character. The transformation was carried out through a ritual bath. The second group of rock-cut cauldrons are sharapans – they were used for the extraction of sacred wine, carried out by the contact of the divine drink with the sacralized rocks in the megalithic sanctuaries.*

Keywords: *Rock-cut Cauldrons; Thracian Religion; Megalithic Sanctuaries; Sacralized Water; Sacred Wine.*

СКАЛНО-ИЗСЕЧЕНИТЕ КОТЛИ И МАГИЧЕСКИТЕ РИТУАЛИ ПО ОБЕЗСМЪРТЯВАНЕТО В ДРЕВНА ТРАКИЯ

ВЪВЕДЕНИЕ

Скално-изсечените котли са често срещан елемент от мегалитните светилища в Древна Тракия. Срещат се в целия балкано-анатолийски регион. Най-често са определяни като шарапани – каменни съдове за добив на вино. Понякога ги откриваме пълни с дъждовна вода, която в отделни случаи се използва за традиционно народно лекуване. Това ме кара да мисля, че част от скално-изсечените съдове, произхождащи от тракийски мегалитни светилища имат повече от една функция.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Сред изследваните паметници специално внимание заслужава скалният котел от мегалитното светилище „Градището“, край с. Долно Дряново, Гоцеделчевско (Фиг. 1), в който чак до наши дни се осъществява обредно къпане с вода, финал във фолклорния лечебен ритуал по магическо преобразяване от болен в здрав човек. Ритуал, наследен от древния тракийски обред по обезсмъртяването [1]. Това обредно къпане намира добър паралел в аналогичен древен обред по ритуална инициация, магическо преобразяване, изобразен, например, върху стените на сребърния котел от Гундеструп [2]. Аналогична картина по магическо преобразяване чрез потапяне, сваряване, от

античната митология, откриваме в мита за златното руно, където жрицата и магьосница Медея успява да съживи мъртъв овен и да подмлади бащата на Язон¹ [3, р. 87].

Скалният котел от „Градището“ далеч не е единственият от този тип като сакрално съоръжение в древнотракийските скални светилища. Напълно аналогични са скалните „казани“, част от сакрализираната територия на мегалитното светилище „Стражите“, разположено на десния бряг на река Матан дере в Западните Родопи. И тук по подобие на „Градището“, скалните котли са изсечени на дъното на малък поток и се пълнят от водата му. Над тях скалата е сакрализирана и маркирана с множество скално-изсечени жертвеници.

Със сакрализираната вода и участието и в култа по преобразяването се свързва и скално изсечения котел от мегалитното светилище Белинташ в Родопите (Фиг. 2). Тук обаче, вероятно имаме работа със символиката на небесната вода, прасана от небето от Бога на Бурята. В индоевропейската митология тя се свързва със семенната течност на Бога на бурята, която опложда Земята и осигурява плодородието [4], [5].

За събиране на небесна вода, вероятно е служел и скално-изсеченият котел от върха на скалната гъба в мегалитното светилище Салъков бук (Фиг. 3). Че течността от него е използвана в култово-обредните практики по преобразяването на миста, свидетелства дълбокият скално изсечен канал, който „изтича“ от котела на изток и се излива над източния отвор на скалната арка тук. Така сакралната течност, събирана в котела, била използвана за възлияния отгоре или по-скоро за обредна баня в ритуала по обезсмъртяването, вероятно в деня на лятното слънцестоене. Тук е мястото да припомним, че митологичната представа за сакралността на небесната вода като лечебно средство на Еньовден е съхранена до много късно в българската народна култура [6].

Специално следва да се посочи и формата на скалата, в която е изсечен котелът – огромната каменна гъба, намираща се в позицията „горе“, в небесното пространство. Гъбата, от която навярно се добивала свещената напитка сома, осигуряваща силата и безсмъртието на индоевропейските богове [7].

Отново за събиране на свещената небесна вода е служел, според мен и скалният котел от мегалитното светилище Али Алан в Западните Родопи (Фиг. 4). Относително малкият му размер и кръглата му форма с един издатък – къса дръжка, ме кара да предполагам още една възможна функция на този каменен съд, както и на останалите изследвани скални котли, събиращи дъждовна вода. Служили са като огледало. Огледалото, в сакралната територия на светилищата следва да се тълкува като магически предмет за надникване, за виждане в отвъдния свят, заради древната митологична представа, че огледалната повърхност е границата между този и отвъдния свят [2]. В това отношение, Павзаний ни дава ценна информация за магически практики, осъществявани с помощта на огледало в сакрализиран водоизточник от Древна Елада² [8, р. 144].

Наличието в съседство до скалният котел на монументална скална арка, ориентирана по меридиана - север-юг - предполага и тук обредно провиране в древността, аналогично на това, например, от скалното светилище „Скрибина“ в

¹ Paus. VIII. 11,2

² Paus. VIII.21.11-13

Западните Родопи [1], при което е възможно котелът да е служел тук като източник на свещена небесна вода за обредната баня при обряда по обезсмъртяването.

За събиране на небесна вода или като централен жертвеник, най-вероятно е служел и големия скално-изсечен котел от мегалитното светилище „Котлите“ (Фиг. 5), разположено високо, в изявена скална среда, северно от град Айтос [1].

За мен е особено показателен огромният скален котел, маркиран в четирите страни с четири по-малки скално-изсечени котли/жертвеници от скалното светилище Талим таш (Войнишки камък, Бел. авт.), разположено високо в северния склон на Котленския проход (Фиг. 6). За него народната легенда разказва, че в този котел някога бил къпан султанът. Вероятно имаме работа отново с фолклорно свидетелство, представящо ритуалното преобразяване на владетеля. За такова магическо преобразяване на царя в котел научаваме и от българската народна приказка за Дуня Гюзел, произхождаща от Македония [9, pp. 45-53], която твърде много напомня обредните преобразявания в котел, които магьосницата Медея извършва, според мита за Златното руно. Вероятно се касае за една от многобройните български народни приказки от югозападните предели на българската етническа територия, за които Иван Венедиков с основание счита, че са фолклоризиран вариант на редица антични митове [10].

Възможно е и голямото скално изсечено корито от източния бряг на Поповото езеро да е имало функциите на магически котел, място за обредна баня със свещената небесна вода от Поповото езеро, служеща за магическо преобразяване [11]. Сакрализираното в древността Попово езеро, което толкова много напомня за свещеното езеро Ворукаша от върха на космическата планина в Иранската митология – един класически вариант на митологията на индоевропейците.

По-различна, според мен, е ситуацията с монументалния скално-изсечен котел от мегалитното светилище „Кози камък“ в Западните Родопи (Фиг. 7). И тук котелът е разположен в най-високата част на светилището, в небесното пространство. Тази позиция се поддържа и от няколко „звездни карти“, разположени край него, върху сакрализираната скала [12]. Котелът има форма на голям полукръг, който от югозапад е бил затварян от плъзгаща се по два изсечени в скалата улея преграда. Последният факт ме кара да мисля, че използваната в ритуала тук течност е била относително нетрайна и е трябвало периодично да бъде източвана върху южния скат на отвесната скала през улей, който се наблюдава в съседство.

Имайки предвид и семантиката на топонима „Кози камък“, напълно възможно е течността да е била мляко. Небесно мляко, което идвало от облаците, мислени за небесни крави в индоевропейската митология. Обредното потапяне в млякото от котела ни отвежда и към един орфически текст от IV в. пр. Хр., представящ мистериалното обредно преобразяване на бог Дионис, чрез потапяне в мляко: „Бик, ти скочи в млякото/овен ти падна в млякото...“ [13, p. 180, p.321].

Характер на сакрални скално изсечени котли имат и многобройните шарапани – съоръжения за произвеждане на сакрално вино, заменило като свещена напитка „сома“, когато индоевропейците се разселват в южните предели на Евразия. Тези сакрални съоръжения от мегалитните светилища имат кръгла или правоъгълна форма (Фиг. 8). Специално внимание следва да се обърне на тези с кръгла форма, които навярно са

свързани със слънчевия култ и със слънчевата хипостаза на Тракийския Дионис – Дионис-Сабазий.

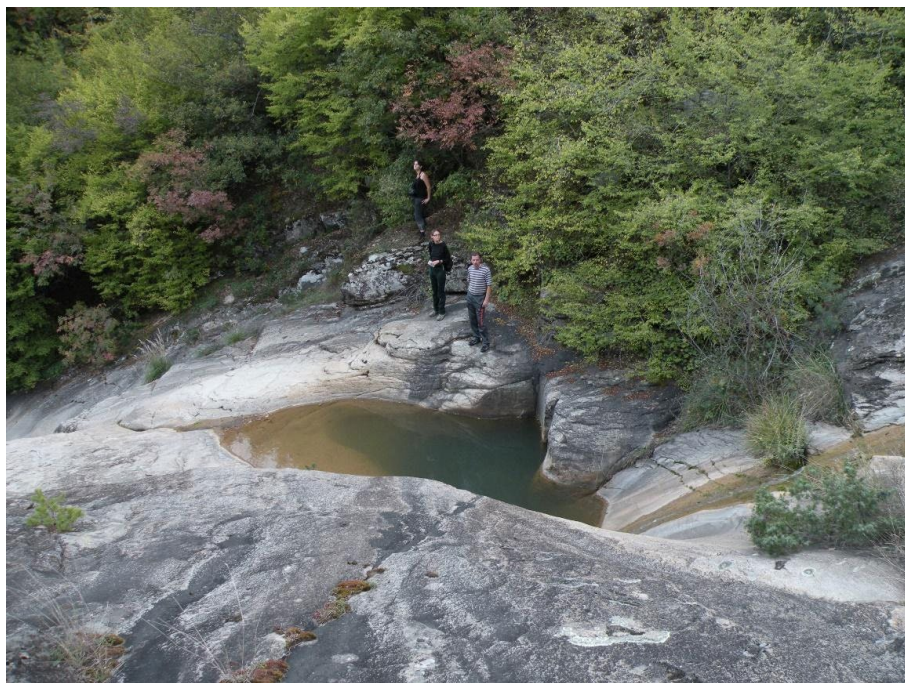
Забележителен е и котелът с форма на огромна конска стъпка от скалното светилище Мемийца, край с. Каравелово, Карловско (Фиг. 9). Въпреки че заради формата си следва да се тълкува като „следа“ от огромния кон на Хероса, големият му обем навярно е служел и като котел за дъждовна вода, изпращана от Бога на бурята.

Бих желал да обърна внимание и на импозантния скално-изсечен котел от резиденцията на цар Марон, в Егейска Тракия (Фиг. 10). Той представлява сложно-съставна шарапана, най-вероятно за правене на обредно вино, в сакрализираната скала. Може би, същото това ароматно, божествено, несмесено вино, 12 амфори от което този тракийски цар подарил на Одисей, когато той попаднал на тракийския бряг³.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, бих могъл да обобщя, че скално-изсечените котли от мегалитните светилища в Древна Тракия могат да се подразделят на два типа: едните, събиращи свещена вода и служещи за магическо преобразяване чрез обредна баня - част от ритуала по обезсмъртяването, и шарапани - служещи за производство на сакралната напитка на Дионис - свещено вино, навярно ползвано в ритуала.

ОБРАЗИ

Фигура 1. Скален котел от мегалитното светилище „Градището“, Западни Родопи.

³ Od. IX,196-211

Фигура 2. Скално-изсечен котел от мегалитното светилище „Белинташ“, Централни Родопи.

Фигура 3. Скално-изсечен котел от мегалитното светилище „Салъков бук“, Западни Родопи.

Фигура 4. Скално-изсечен котел от мегалитното светилище „Али Алан“, Западни Родопи.

Фигура 5. Скално-изсечен котел от мегалитното светилище „Котлите“ край гр. Айтос, Източна Стара планина.

Фигура 6. Скално-изсечен котел от мегалитното светилище „Талим таш“, Източна Стара планина.

Фигура 7. Скално-изсечен котел от мегалитното светилище Кози камък“, Западни Родопи.

Фигура 8. Скално-изсечена шарапана. Мегалитно светилище край с. Ковил, Източни Родопи.

Фигура 9. Скално-изсечен котел с форма на конска стъпка. Мегалитно светилище Мемийца, Средна гора.

Фигура 10. Скално изсечена шарапана от градът на цар Марон, Егейска Тракия.

REFERENCES // БИБЛИОГРАФИЯ

1. V. Markov. *"Kulturno nasledstvo i priemstvenost. Nasledstvo ot drevnoezicheskite sweti mesta v balgarskata narodna kultura"* (in Bulgarian). UP "Neofit Rilski", Blagoevgrad, Bulgaria. 2007. IBN 978-940-680-493-8 // [В. Марков (2007) Културно наследство и приемственост. Наследство от древноезическите свети места в българската народна култура. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, IBN 978-940-680-493-8].
2. I. Marazov. *"Mit, ritual, izkustvo u trakite"* (in Bulgarian). UP "Kliment Ohridski", Sofia, Bulgaria. 1992. // [Ив. Маразов (1992). Мит, ритуал, изкуство у траките. София: УИ „Климент Охридски“].
3. G. Batakliiev. *"Antichna mitologiya"* (in Bulgarian). Reference book "Patar Beron", Sofia, Bulgaria. 1985. // [Г. Батаклиев (1985). Антична митология. Справочник. София: Петър Берон].
4. T. Elizarenkova. *"Rigveda" – velikoe nachalo indiyskoy literatury i kultury* (in Russian). In "Rigveda. Mandal" I-IV. Nauka, Moscow, Russia. 1989. // [Т. Елизаренкова (1989). „Ригведа“ – великое начало индийской литературы и культуры. В: Ригведа. Мандалы I-IV. Москва: Наука].
5. I. Georgieva. *"Balgarska narodna mitologiya"* (in Bulgarian). Nauka i izkustvo, Sofia, Bulgaria. 1983. // [Ив. Георгиева (1983). Българска народна митология. София: Наука и изкуство].
6. D. Marinov. *"Nardna vyara i religiozni narodni obichai"* (in Bulgarian). BAS, Sofia, Bulgaria. 1994. ISBN 954-430-221-2. // [Д. Маринов (1994) Маринов, Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София: БАН, ISBN 954-430-221-2].
7. Ruck, C. A.P. (Ed.). *"Dionysos in Thrace"*. Berkeley: Regent Press. 2017.
8. G. Coper. *"Entsiklopediya na traditsionnite simvoli"* Petar Beron, Sofia, Bulgaria. 1993. // [Дж. Купър (1993). Енциклопедия на традиционните символи. София: Петър Берон].

9. M. Tsepenkov. *"Narodni prikazki"*. Skopje, North Macedonia. 1972. // [М. Цепенков (1972) Цепенков, М. Народни приказки. Скопие].
10. I. Venedikov. *"Razhdaneto na bogovete"* (in Bulgarian). Arges, Sofia, Bulgaria. 1992 // [Ив. Венедиков (1992). Раждането на боговете. София: Аргес].
11. V. Markov, A. Gotsev, A. Genov, D. Spasova, A. Ifandiev. *"Megalitni svetilishta ot Yugozapadna Balgariya"* (in Bulgarian). UP Neofit Rilski, Blagoevgrad, Bulgaria. 2021. ISBN 978-954-00-0276-7. // [В. Марков, Ал. Гоцев, Ан. Генов, Д. Спасова, Ан. Ифандиев (2021). Мегалитни светилища от Югозападна България. Благоевград: УИ Неофит Рилски, ISBN 978-954-00-0276-7].
12. V. Dermendzhiev, P. Valev, S. Kaloyanov, Y. Shopov. *"Parvichna dokumentatsiya i interpretirane na skalnite vdalbavaniya v mestnostta "Kozi kamak", Zapadni Rodopi"* (in Bulgarian). "Ekspeditsionen godishnik na Sofiyskiya universitet "kliment Ohridski"", volume III-IV. UP "Kliment Ohridski", Sofia, Bulgaria. 1987/1988. // [В. Дерменджиев, П. Вълев, Ст. Калоянов, Я. Шопов (1987/1988). Първична документация и интерпретиране на скалните вдълбавания в местността „Кози камък“, Западни Родопи. – Експедиционен годишник на Софийския университет „Климент Охридски“. Т. III – IV. София: УИ „Климент Охридски“].
13. A. Fol. *"Trakiyskiyat Dionis. Kniga treta. Nazovavane i vyara"* (in Bulgarian). New Bulgarian University, Sofia, Bulgaria. 2002. ISBN 954-535-272-8. // [Ал. Фол (2002) Тракийският Дионис. Книга трета. Назоваване и вяра. София: Нов български университет, ISBN 954-535-272-8].

Васил Марков

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград, България

markov@swu.bg

Author's data were published according GDPR rules and publication ethics of the journal.

KIN Journal: <https://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Received: 12 May 2026

Accepted: 19 June 2026

Published: 30 June 2026

DOI: <https://doi.org/10.55630/KINJ.2026.120105>

TITLE, ABSTRACT AND KEYWORDS IN BULGARIAN

СКАЛНО-ИЗСЕЧЕНИТЕ КОТЛИ И МАГИЧЕСКИТЕ РИТУАЛИ ПО
ОБЕЗСМЪРТЯВАНЕТО В ДРЕВНА ТРАКИЯ

Резюме: Статията разглежда две групи скални казани от мегалитни светилища в Древна Тракия. Едната е била предназначена за събиране на свещена небесна вода. Тя е била изпращана от Бога на бурята и е била използвана за ритуалното преобразяване на смъртен в безсмъртен митологичен персонаж. Преобразяването се е извършвало чрез ритуално къпане. Втората група скални казани са шарапаните – те са били използвани за извличане на свещено вино, осъществявано чрез контакт на божествената напитка със сакрализираните скали в мегалитните светилища.

Ключови думи: Скални казани; Тракийска религия; Мегалитни светилища; Сакрализирана вода; Свещено вино.